

UDK 27-662:3+322(497.5)"1990/2014"

Primljeno: 30. 6. 2014.

Prihvaćeno: 25. 9. 2014.

Izvorni znanstveni rad

UKLJUČENOST I ISKLJUČENOST CRKVE TE UKLJUČENOST I ISKLJUČENOST U CRKVI S OBZIROM NA KATOLIČKU CRKVI U HRVATSKOJ OD 1990. GODINE DO DANAS

Ana Thea FILIPOVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
ana.filipovic1@zg.htnet.hr

Sažetak

Zahtjev uključivanja, sudjelovanja i povezivanja, koji se nameće kao jedan od prvotnih socijalnih zadataka suvremenih društava, vlastit je i Katoličkoj crkvi jer kršćanska antropologija razumijeva čovjeka kao biće odnosa i zajedništva s Bogom i ljudima. Doprinos Crkve unapređenju toga zajedništva i aktivne participacije svih članova zajednice u općem dobru u ovom se radu propituje kroz prizmu suradnje Crkve s državom i kroz njezinu uključenost u civilno društvo od vremena prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj 1990. godine pa do danas. Na temelju društveno-povijesnih okolnosti izdvajaju se čimbenici koji su favorizirali uključivanje i suradnju na objema razinama, a to su stvaranje samostalne države i Domovinski rat 1991. – 1995. godine, naznačuju se neka nesnalaženja u novim odnosima i ulogama te se ističu poteškoće i izazovi pred kojima se nalazi Katolička crkva u Hrvatskoj u odnosu prema društvu i državi u aktualnom trenutku. Naposljetku se propituje stupanj i kakvoća uključenosti unutar same Crkve, jer su zaživljena ekleziologija zajedništva, koja promiče postajanje vjernika subjektom crkvenog života, zrelost vjere i kršćanska samosvijest svih vjernika o fundamentalnoj jednakosti i zadaći sudjelovanja u poslanju Crkve pretpostavke plodonosne uključenosti Crkve u društvo.

Ključne riječi: Katolička crkva u Hrvatskoj, Crkva i država, Crkva i civilno društvo, ekleziologija zajedništva, mehanizmi isključivanja.

Uvod

Pojmovi socijalne isključenosti i uključenosti pripadaju rječniku društvenih znanosti i označavaju stupanj povezanosti pojedinaca ili društvenih skupina

s društvenom zajednicom u cjelini. Socijalna isključenost označava slabu ili nikakvu povezanost s nekom od triju glavnih sastavnica tzv. socijalnog trokuta, a to su: *država, tržište* (posebice tržište rada) i *civilno društvo* (nevladine organizacije te obiteljske i osobne mreže povezanosti).¹ Nepovezanost isključuje osobe iz društvene zajednice, potiskuje ih na same rubove ili posve izvan društva, lišava ih temeljnih ljudskih prava i mogućnosti participacije u općem dobru. Problem isključenosti nije, međutim, samo problem onih koji su socijalno isključeni nego i onih koji participiraju u socijalnim dobrima. Ljudska zajednica je živi organizam i zato se isključenost nekih pojedinaca ili skupina nužno odražava na ostatak društva, a često ima i uzrok u njemu. Prevladavanje problema socijalne isključenosti jedan je od aktualnih socijalnih zadataka suvremenih društava.² Svijest o međusobnoj povezanosti i percepcija drugoga kao obogaćenja pretpostavka je za njegovo rješavanje.

Može li se o odnosu Crkve i društva u Hrvatskoj također govoriti u kategorijama isključenosti i uključenosti? Koliko međusobno isključivanje šteti društvu kao cjelini? Antonimi »isključenost« i »uključenost« u ovom radu uzimaju se kao analitički instrument za propitivanje odnosa Katoličke crkve i društva u Hrvatskoj te odnosa unutar Crkve. Uključenost Crkve u društvo propituje se poglavito kroz njezin odnos prema državi i civilnom društvu, jer je tržište kao treći indikator društvene povezanosti manje značajan za Crkvu kao neprofitnu društvenu zajednicu. Istraživanje je teorijske naravi, a uključuje analizu i interpretaciju koje su utemeljene na značajnim činjenicama, dokumentima i autorima koji su promišljali odnos Crkve i društva. Propitivanje uključenosti ili isključenosti unutar same Crkve također se oslanja na relevantne činjenice, dokumente i autore. Na kraju se postavlja pitanje moguće korelacije nalaza analize jedne i druge stvarnosti.

Hipoteze koje se provjeravaju obuhvaćaju sljedeće tvrdnje: 1. Politika i društvo u Hrvatskoj isključuju Katoličku crkvu kao javnu sugovornicu ili barem žele umanjiti njezin društveni utjecaj; 2. Crkva u Hrvatskoj zatvara se u sebe i isključuje napor dijaloga i suradnje sa suvremenim svijetom; 3. Isključivanje je prisutno i u samoj Crkvi.

¹ Riječ je o definiciji socijalne isključenosti koju je iznijela Katherine Duffy u svojem predavanju na konferenciji u Helsinkiju, koju je organiziralo Vijeće Europe u suradnji s finskim vlastima. Usp. Zoran ŠUČUR, *Ljudsko dostojanstvo i socijalna isključenost*. Helsinki, 18. – 20. svibnja 1998., u: *Revija za socijalnu politiku*, 5 (1998.) 2, 206–208.

² Usp. Siniša ZRINŠČAK, *Aktivno starenje, rodna ravnopravnost i socijalna uključenost*, u: *Revija za socijalnu politiku*, 19 (2012.) 1, 80. Odlukom Europskog parlamenta i Vijeća Europe 2010. godina bila je proglašena Europskom godinom borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, ali Hrvatska to nije obilježila.

1. Uključenost Katoličke crkve u hrvatsko društvo

Iako je Crkva, uključena u božanski plan spasenja, otajstvo koje nije moguće razglobiti i razumjeti samo ljudskim analizama, istodobno je kao povijesna i ljudska stvarnost podložna racionalnoj analizi koja je svojstvena znanstvenom, u ovom slučaju praktičnoteološkom i sociološkom diskursu koji promatra i propituje njezino očitovanje i djelovanje u društvu. Sukladno svojem božanskom poslanju Crkva je u ljudskoj zajednici dužna prema prilikama mjesta i vremena činiti djela služenja i milosrđa, a osobito promicati jedinstvo, jer je »ona 'u Kristu kao sakrament ili znak i sredstvo najužeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva svega čovječanstva'«³. Solidarna s čitavim čovječanstvom i svijetom s kojim proživljava i dijeli istu zemaljsku sudbinu, pozvana je biti kao kvasac i duša ljudskog društva koje se treba obnoviti u Kristu i preobraziti u Božju obitelj (usp. GS 40). Prisutnost, očitovanje i djelovanje Crkve u društvu, uz teološko-eklezijalnu, ima i svoju društveno-političku legitimnost. U pluralnom društvu i politici pluralističkog liberalizma vjerske zajednice ravnopravan su partner u javnom diskursu i životu. Preduvjet za to jest odsutnost isključivih stavova kao što su vjerski fundamentalizam i svjetovni totalitarizam, koji žele svima nametnuti jedan jedinstveni pogled na svijet.⁴

Kako Katolička crkva u Hrvatskoj ostvaruje svoje poslanje životvorne ucijepljenosti u društvo i kako ostvaruje svoju povezanost s državom i civilnim društvom u službi općeg dobra, promotrit ćemo na temelju kratkog povijesnog presjeka od prvih demokratskih izbora 1990. godine do danas.

1.1. Suradnja s državom i uključivanje u institucije države

Promjenom društveno-političkog uređenja 1990. godine vjerske zajednice su se nakon četiri i pol desetljeća iz sfere društvene privatnosti vratile u javnost. Katolička crkva kao većinska vjerska zajednica u Hrvatskoj najednom je od marginaliziranog postala respektabilan politički čimbenik. Što je to sve uključivalo, kako je ostvarila svoju suradnju s državom i koje su se poteškoće kasnije javile u tom pogledu, bit će prikazano u ovom dijelu rada.

³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 42, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1980., 620–768 (dalje: GS).

⁴ Usp. Miroslav VOLE, *Javna vjera. Kršćani i opće dobro*, Rijeka, 2013.

1.1.1. Novo pozicioniranje Crkve u društvu nakon društveno-političkih promjena 1990. godine

Budući da je u razdoblju socijalističke države i komunističke diktature bila nasilno potisnuta iz javnog prostora, lišena velikog dijela svoje imovine⁵ i difamirana s obzirom na svoj svjetonazor, Katolička crkva u Hrvatskoj je u tom razdoblju bila institucionalno uključena u društvo i povezana s državom tek minimalnim vezama koje su joj jamčile život i djelovanje u suženim prostorima te pod stalnim nadzorom državno-političke vlasti. Vodstvo Katoličke crkve dalo je podršku preokretu društvenog sustava koji se dogodio nakon prvih višestranačkih izbora 1990. godine,⁶ a u kontekstu sloma komunističkih režima u Srednjoj Europi i Istočnoj Europi. Katolička crkva, kojoj je tradicijski pripadala većina pučanstva Hrvatske,⁷ zagovarala je pravo naroda na samoodređenje te podržala proglašenje suverenosti, neovisnosti i samostalnosti Republike Hrvatske od 25. lipnja 1991. godine, koje je izglasano narodnim referendumom 19. svibnja iste godine.⁸ Početkom devedesetih godina upravo se Crkva nametnula kao odlučujući čimbenik novog oblikovanja društva u suradnji s državom. Budući da u Hrvatskoj u vrijeme komunističkog totalitarizma nije bilo prave građanske opozicije kao u nekim drugim zemljama, primjerice u Poljskoj ili Čehoslovačkoj, nakon političkog preokreta upravo se u

⁵ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine. Primjer Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 2003.

⁶ Prvi višestranački izbori u Republici Hrvatskoj, koja je tada još bila u sastavu Socijalističke federativne Republike Jugoslavije, održani su 22. i 23. travnja 1990. godine (prvi krug izbora) te 6. i 7. svibnja 1990. godine (drugi krug izbora). Usp. Mario PERANIĆ, 22. travnja – Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj – 1990., u: <http://www.samoborinfo.hr/2014/04/22/22-travnja-prvi-visestranacki-izbori-u-hrvatskoj-1990/> (9. I. 2014.).

⁷ Sociološka istraživanja pokazuju da je broj stanovnika Hrvatske koji su se izjašnjavali katolicima bio velik čak i razdoblju socijalizma i komunističke diktature koja je bila povezana s protuvjerskom i protucrkvnom propagandom. Prema popisu stanovništva iz 1953. godine rimokatolicima se izjašnjavalo 73,9% pučanstva, a neposredno nakon društveno-političkog obrata, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, taj broj je iznosio 76,6%. Devedesetih godina broj stanovnika koji su se izjašnjavali katolicima sve više se povećavao. Usp. REPUBLIKA HRVATSKA, DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU, *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991. Stanovništvo prema vjeroispovijedi i materinskom jeziku po naseljima, Dokumentacija 883, godina 1992*, Zagreb, 1994., 8–9; Krunoslav NIKODEM, *Religijski identitet u Hrvatskoj. Dimenzije religijskog identiteta i socio-ekološke orijentacije*, u: *Socijalna ekologija*, 13 (2004.) br. 2–4, 264.

⁸ Usp. SABOR REPUBLIKE HRVATSKE, *Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske* (25. lipnja 1991.), u: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=15680> (8. I. 2014.) Priznanje državne samostalnosti od strane drugih država uslijedilo je 15. siječnja 1992. godine.

Katoličkoj crkvi prepoznalo tu snagu koja bi mogla pomoći u izgradnji demokratskog društva.

Ustav nove države, donesen u prosincu 1990. godine,⁹ zajamčio je svim građankama i građanima slobodu savjesti i vjeroispovijesti te slobodno javno očitovanje vjere i svjetonazora, zakonsku ravnopravnost svih vjerskih zajednica, mogućnost njihova uključivanja u društvo osnivanjem vlastitih javnih ustanova, uz istodobnu odvojenost vjerskih zajednica od države.¹⁰ Na prijedlog Hrvatske biskupske konferencije i vodstva drugih vjerskih zajednica školske godine 1991./1992. uveden je konfesionalni vjeronauk kao izborni predmet u osnovne i srednje škole.¹¹ Sastanci Povjerenstva Hrvatske biskupske konferencije za odnose s državom i Državnog povjerenstva za odnose s vjerskim zajednicama, a oba su osnovana tijekom 1993. godine, rezultirali su željom za snažnijim pravnim utemeljenjem suradnje hrvatske države i Katoličke crkve donošenjem međudržavnih ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima, o odgoju i kulturnoj djelatnosti, o gospodarskim pitanjima te o dušobrižništvu katoličkih vjernika u oružanim snagama i redarstvenim službama Republike Hrvatske, koji su i sklopljeni 1996. i 1998. godine, a ratificirani 1997. i 1998. godine.¹² U ugovorima se naglašava važna

⁹ Usp. Ustav Republike Hrvatske (22. 12. 1990.), u: *Narodne novine*, 56/1990. (dalje: NN).

¹⁰ Usp. Ustav Republike Hrvatske (25. 4. 2001.), čl. 41, u: NN, 41/2001.; HRVATSKI SABOR, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica (8. VII. 2002.), u: NN, 83/2002.

¹¹ Vjeronauk je uveden odlukom Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 20. lipnja 1991. godine. Usp. Upute o uvođenju vjeronauka kao izbornog predmeta u osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, u: *Glasnik Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske*, br. 9–10/1990. Dokument je potpisao Stjepko Težak, pomoćnik tadašnjeg ministra prosvjete, kulture i športa u Vladi Republike Hrvatske Vlatka Pavletića. U rujnu iste godine izdano je i Dodatno objašnjenje o uvođenju vjeronauka kao izbornog predmeta u osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, koje je također potpisao pomoćnik ministra Stjepko Težak, a objavljeno je u istom *Glasniku*. Navedena odluka nalazi u prvim godinama svoje pravno utemeljenje u *Zakonu o javnom školstvu* iz 1991. godine. Tada su odobreni nastavni planovi i programi za katolički, pravoslavni, islamski, židovski, adventistički, mormonski i evangelički vjeronauk. Usp. MINISTARSTVO PROSVJETE I KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE, Nastavni planovi i programi vjerskog odgoja i obrazovanja, u: *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske, Posebno izdanje*, Zagreb, 1991. Ponovno uvođenje vjeronauka odvijalo se postupno, što zbog manjka kvalificiranih vjeroučitelja i vjeroučiteljica, što zbog nemogućnosti održavanja nastave na ratom zahvaćenim područjima zemlje.

¹² Usp. Nedjeljko PINTARIĆ (ur.), *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, Zagreb, 2001. Službeni tekstovi Ugovora objavljeni su kako slijedi: I. Ugovor o pravnim pitanjima, u: *Acta Apostolicae Sedis*, 89 (1997.), 277–287 (dalje: AAS); NN – Međunarodni ugovori, 3/1997., 95–97; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, 2/1996. (5), 8–13; II. Ugovor o suradnji na području odgoja i kulture, u: AAS, 89 (1997.), 287–296; NN – Međunarodni ugovori, 2/1997., 24–26; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, 2/1996. (5), 3–7; III. Ugovor o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske, u: AAS, 89 (1997.), 297–302; NN – Međunarodni ugovori,

uloga Katoličke crkve u kulturnom opismenjavanju i odgoju hrvatskog naroda u prošlosti i sadašnjosti.¹³ Nakon potpisivanja ugovora, uslijedilo je donošenje provedbenih dokumenata (pravilnika, sporazuma i ugovora), koji se odnose na pojedina područja javnog djelovanja Crkve te suradnje Crkve i države na prosvjetnom, socijalnom i kulturnom području.

U Europskoj uniji postoje tri temeljna obrasca odnosa između religijske zajednice, odnosno Crkve i države: model državne Crkve, koji se susreće u Engleskoj, Danskoj i Finskoj, model takozvane »stroge« odvojenosti, koji je na snazi u Francuskoj, Nizozemskoj i Irskoj te model »odvojenost-suradništvo« koji se oblikovao u Njemačkoj, Belgiji, Austriji, Španjolskoj i Italiji.¹⁴ Upravo na ovom zadnjem modelu nadahnjivala se i Hrvatska u procesu uspostave nove, neovisne države. Pravni okvir djelovanja i suradnje Katoličke crkve i države osigurao je Crkvi i pravnu zaštitu i potrebna sredstva za izvršavanje njezina poslanja na dobrobit čovjeka i društva. Katolička crkva je u svojem novom društvenom pozicioniranju vidjela povrat nepravedno oduzetog prava javnog djelovanja koje joj je bilo uskraćeno u prethodnom razdoblju, a koje je doživljavala svojim legitimnim pravom kojim pridonosi ukorjenjivanju kršćanskih vrijednosti u populaciji od koje se i danas, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, 86,28 % građana izjašnjava katolicima.¹⁵

Sociolog Siniša Zrinščak zapaža da je nova vlast u Hrvatskoj dugo favorizirala samo Katoličku crkvu kao većinsku vjersku zajednicu, što joj dugo-ročno nije išlo u prilog.¹⁶ To na neki način potvrđuje i činjenica da su ugovori između Vlade Republike Hrvatske i drugih vjerskih zajednica o pitanjima od zajedničkog interesa sklopljeni tek nakon donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica 8. srpnja 2002. godine,¹⁷ koji se temelji na odredbama

2/1997., 22–24; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, 2/1996. (5), 14–16; IV. Ugovor o gospodarskim pitanjima, u: AAS, 91 (1999.), 170–178; NN – Međunarodni ugovori, 18/1998, 721–723; *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, 3/1998. (10), 3–12.

¹³ Slična argumentacija susreće se i u ugovorima Svete stolice s Italijom, Španjolskom i Poljskom – zemljama s većinskom katoličkom tradicijom. Usp. Nikola ETEROVIĆ, Komentar Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske, u: Nedjeljko PINTARIĆ (ur.), *Ugovori između Svete Stolice i Republike Hrvatske*, 138–139.

¹⁴ Usp. Thierry RAMBAUD, Odvojenost crkve od države u Njemačkoj i Francuskoj: komparativna analiza, u: http://www.fpzg.unizg.hr/docs/PA/ogledni_tekstPA15.pdf (14. I. 2014.).

¹⁵ Usp. DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. Statistička izvješća*, Zagreb, 2013., 12.

¹⁶ Usp. Siniša ZRINŠČAK, Religija, Crkva i treći sektor u Srednjoj i Istočnoj Europi, u: *Revija za socijalnu politiku*, 2 (1995.) 4, 312.

¹⁷ Usp. HRVATSKI SABOR, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica (8. VII. 2002.), u: NN, 83/2002.

Ustava, dok su se oni s Katoličkom crkvom počeli sklapati i potpisani su već od 1998. godine i temelje se na prethodno sklopljenim međudržavnim ugovorima Hrvatske i Vatikana. Iako je Katolička crkva u prvim godinama odigrala pozitivnu ulogu u procesu demokratizacije društva,¹⁸ neki sociolozi religije u povratku Katoličke crkve u javni društveni prostor i u porastu deklarirane religioznosti vide proces desekularizacije koja je osobito devedesetih godina bila prisutna na državnoj razini, na razini političkog društva i na razini civilnog društva. Na državnoj razini religija je, prema njima, postala izvorom legitimiteta i čimbenikom u javnom životu koji je dobivao sve više funkcija koje nije imao u prethodnom sustavu. Na osnovi legitimnosti koju su političke elite dobivale od religije u javnom su se prostoru otvarale društvene teme čiji je okvir odredila sama religija. U svakodnevnom životu, tj. na razini civilnog društva, postalo je poželjno biti religioznim i konfesionalno prepoznatljivim, pokazujući time određenu »društvenu normalnost«, odnosno konformističko socijalno ponašanje.¹⁹

1.1.2. Društvena kritika povezanosti Crkve i države

Temeljem istraživanja javnog mnijenja ne samo sociolozi nego i teolozi i crkveni novinari primjećuju da su građani u prvim godinama demokracije uistinu Katoličku crkvu i državu percipirali u najužem jedinstvu te nije lako razlučiti stvarne razloge za takvu percepciju od medijskog isticanja prisutnosti državnih dužnosnika crkvenim obredima te svećeničke prisutnosti i podjeljivanja blagoslovina pri raznim društvenim i političkim događanjima.²⁰ Neovisnost medija o politici s bilo kojim predznakom i postizanje profesionalnih standarda u medijskom izvješćivanju bio je zadatak povezan s dugim procesom učenja koji je tek trebalo, i još treba ostvariti. U samoj Crkvi neprijeporno je također bilo puno nesnalaženja i konfuzije u odnosu na novu ulogu Crkve u društvu, njezin odnos prema državnoj vlasti i dopri-

¹⁸ Usp. Ivan GRUBIŠIĆ, *Katolicizam i postkomunizam u Hrvatskoj*, u: Ivan GRUBIŠIĆ (ur.), *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Split, 1997., 161.

¹⁹ Usp. Srđan VRCAN, *Vjera u vrtlozima tranzicije*, Split, 2000., citirano prema Branko ANČIĆ – Tamara PUHOVSKI, *Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri. Stavovi i iskustva nereligioznih roditelja prema religiji i vjeronauku u javnim školama u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 2011., 12, bilj. 6; Ivan CIFRIĆ, *Vjernička struktura u tranzicijskom kontekstu hrvatskog društva*, u: *Društvena istraživanja*, 4 (1995.) 6, 820.

²⁰ Usp. Vladimir DUGALIĆ, *Politička traganja Crkve u Hrvatskoj (1989. – 2007.)*. Povijesno-teološka prosudba, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 2, 504–505; Živko KUSTIĆ – Branimir STANIĆ, *Uskoro ćemo se naći u sasvim uskrasnoj situaciji*, u: *Glas Koncila*, 17. IV. 2011., 9.

nos razvoju civilnog društva. Kao i u drugim tranzicijskim zemljama s većinskim Crkvama, Katolička crkva u Hrvatskoj bila je također izložena pokušajima instrumentalizacije od strane političkih stranaka i struktura.²¹ Iako je tek manji dio klera prekršio izričitu zabranu *Zakonika kanonskoga prava* da se klerici bave stranačkom i sindikalnom aktivnošću,²² bila je dosta raširena pojava da se s propovjedaonica, u katehetskim dvoranama i crkvenim medijima vjernicima nastoji nametnuti vlastite političke stavove.²³ Teolog i socijalni etičar Špiro Marasović primjećuje da su se svećenici u crkvenim propovjedima narodu mnogo češće obraćali kao »etnosu« nego kao »demosu«. Sukladno tome podržavali su kršćansku inicijaciju shvaćenu kao uvođenje u taj etnos koji je tradicijski, civilizacijski-konfesionalno katolički, a manje su apelirali na istinsko obraćenje pojedinaca i naroda. Situaciju je dodatno usložio rat koji je zahvatio zemlju u procesu njezina osamostaljivanja, a koji su protiv nje i na njezinu teritoriju povele srpske paravojne jedinice u Hrvatskoj i Jugoslavenska narodna armija. Budući da je rat koji je trajao od 1991. do 1995. godine fokusirao složenost društvenih pitanja na nacionalnu homogenizaciju, Katolička crkva i dalje se vidjela u ulozi narodnog tribuna, zaštitnika narodnih interesa.²⁴ Izrazitiji kritički odmak službene Crkve od političke vlasti primjećuje se od 1997. godine, kada je Crkva već ušla u pravno utemeljenu suradnju s institucijama sustava a istodobno su se počeli nazirati obrisi razvoja civilnog društva.²⁵

Slika i percepcija Crkve kao vrlo bliske političkoj vlasti opterećivala je i njezinu institucionalnu prisutnost u društvu na drugim razinama: u obrazovanju, znanosti, zdravstvenom, vojnom i redarstvenom dušobrižništvu te karitativnom djelovanju. Sociološka istraživanja pokazuju da sve veći broj građana, osobito od druge polovice devedesetih godina, Crkvi zamjera miješanje u politiku, što je stav i samih vjernika, posebno onih mlađih i obrazo-

²¹ Usp. András MÁTÉ-TÓTH – Pavel MIKLUŠČAK, *Nije kao med i mlijeko. Bog nakon komunizma. Na putu prema pastoralnoj teologiji istočne (srednje) Europe*, Zagreb, 2001., 52; Vladimir DUGALIĆ, *Politička traganja Crkve u Hrvatskoj (1989. – 2007.)*, 493, 504.

²² Usp. *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima (25. I. 1983.), Zagreb, 1996., kan. 287, § 2.

²³ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma*, u: *Diacovensia*, 10 (2002.) 1, 53–54.

²⁴ Usp. *Isto*, 37.

²⁵ Usp. božićne poruke zagrebačkog nadbiskupa, kardinala Josipa Bozanića 1997. godine i 1998. godine: ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA – TISKOVNI URED, *Nadbiskupova božićna poruka*, Zagreb, 1997., u: <http://www.zg-nadbiskupija.hr/UserDocsImages/stories/Bozic/1997.pdf>; ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA – TISKOVNI URED, *Nadbiskupova božićna poruka*, Zagreb, 1998., u: <http://www.zg-nadbiskupija.hr/UserDocsImages/stories/Bozic/1998.pdf> (3. I. 2014.).

vanijih. Umjesto izravnog utjecaja na Vladu i državnu politiku građani misle da bi se Crkva trebala uključiti u institucije civilnog društva.²⁶ Pojedini teolozi i katolički intelektualci naglašavaju da Crkva u Hrvatskoj mora odlučno »nastojati depolitizirati kler, a na kršćanskim osnovama politizirati laikat. I to ne eventualno laikat kao, 'produženu ruku klera', jer kad je o politici riječ, laici ne participiraju na kleričkom poslanju, nego obavljaju izvorno svoje, laičko poslanje za koje, od strane klera, treba doći samo 'svjetlo i duhovna snaga', a ne nikakva direktiva.«²⁷ Iako Crkva nije ustrojena i ne funkcionira na demokratskim načelima te po svojoj strukturi i mentalitetu ne može ponuditi primjer demokratskog života, to ipak ne znači da ona ne može pridonijeti boljem ustroju društvenog života, osobito promicanjem kršćanske antropologije i socijalnog nauka Crkve. U tom smislu Crkva treba odgajati svoje članove za kršćanski pristup demokratskom društvu, odgajati ih za angažman kako bi postali subjektima društvenog života po kojima će kršćanska prisutnost u društvu biti prepoznatljiva u evanđeoskom zalaganju za čovjeka i ljudsku zajednicu. Izgrađujući svoje članove u kršćanskom duhu, Crkva postaje novost koja ja potrebna demokratskom društvu.²⁸

Neposredno nakon prijelaza iz jednopartijskoga totalitarnog sustava u višestranačko, demokratsko društveno uređenje te u počecima pravnog ustrojavanja Republike Hrvatske kao samostalne i suverene države Katolička crkva bila je potreban i poželjan partner. Temeljem ugovora s Vladom ušla je u mnoga područja državnog sustava koja joj osiguravaju sigurno djelovanje te pružaju priliku aktivne prisutnosti u javnom prostoru. Suradnja s državom i prisutnost u sustavu socijalne države svakako ima svoje prednosti, ali isto tako ima svojih slabih strana. Crkva tako postaje podložna kritici i izložena krizi koju danas proživljava država kao model političkog organiziranja.

²⁶ Usp. Ivan CIFRIĆ, Vjernička struktura u tranzicijskom kontekstu hrvatskog društva, 826–830; Gordan ČRPIĆ – Siniša ZRINŠČAK, Između identiteta i svakodnevnog života. Religioznost u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive, u: Josip BALOBAN (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb, 2005., 76.

²⁷ Špiro MARASOVIĆ, Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma, 51. Usp. Bono Zvonimir ŠAGI, *Izazovi otvorenih vrata. Kršćansko promišljanje trenutka*, Zagreb, 1993., 204.; Bono Zvonimir ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji. Promišljanje sadašnjeg crkvenog trenutka*, Zagreb, 1999.

²⁸ Usp. Špiro MARASOVIĆ, Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma, 45, 62, 55.

1.1.3. Kriza države kao modela političkog organiziranja

Talijanski sociolog Luca Diotallevi ističe da je država kao ustroj političke vlasti koji uzima monopol nad javnim prostorom i prisvaja si isključivu nadležnost definiranja prava i zakona koji vrijede za sve građane danas u krizi.²⁹ S tim modelom povezan je i pojam laičnosti (franc. *laïcité*), koji vuče korijene iz Francuske revolucije, a označava apsolutnu autonomiju političkoga te njezinu vlast i kontrolu nad javnim dobrom i javnim prostorom koji uključuje različita područja: ekonomiju, znanosti, obitelj, umjetnost, religiju. Za religiju i vjerske zajednice laičnost znači protjerivanje iz javnog prostora, neutraliziranje i radikalnu privatizaciju vjeroispovijesti koja je lišena javne autonomije. To ne znači da je organizirana religioznost potpuno odsutna iz javnog prostora, već da je ovisna o državi. Na tome tragu sklapaju se ugovori između državne i vjerske vlasti: gdjekada politička vlast dopušta religijskoj pravu javnosti, a gdjekada joj samo udjeljuje prednost prenošenja resursa. No, državno financiranje ili financijske olakšice ne daju vjerskim zajednicama, kao ni drugim važnim instancama društva, javno dostojanstvo. Navedeni obrazac odnosa zasnovan je na neutraliziranju religijske prisutnosti u javnom prostoru, odnosno na stvaranju oblika političke religije koju sam model proizvodi.³⁰ Postsekularno društvo i polimorfni povratak religije, kako u novim oblicima tako i u obliku vjerske obnove i revitalizacije povijesnih Crkava i vjerskih zajednica, te procesi usporene sekularizacije dovode u krizu model laičnosti. Religija se danas očituje i kao politička snaga koja je u stanju pokrenuti velik postotak birača prema određenoj opciji.³¹

Dijeljenje društva prema funkcijama danas izaziva krizu same države kao posebnog oblika samoorganiziranja političkog sustava te njezinih hegemonijskih težnja u odnosu na ostatak društva.³² Kada je, naime, demokracija koja se razvila na malom, slobodnom i ograničenom prostoru grčkog polisa prenesena na područje velikih nacionalnih država, počela se prakticirati kao državokracija s vlašću totalnoga nad ograničenim i obilježena nasilnim monopolom koji se protivi slobodi. Sustav zastupništva koji je karakterističan za državnu demokraciju i sve veća apstinencija birača ukazuju na to da će se demokracija budućnosti vjerojatno ostvarivati u obliku poliarhije, mnoštva

²⁹ Usp. Luca DIOTALLEVI, *Laičnost: kriza jednog oblika vladavine i opiranje kulture toj krizi. Primjedbe o istraživanju i razmišljanju o školskom vjeronauku u javnoj školi*, u: *Kateheza*, 30 (2008.) 2, 102–103.

³⁰ Usp. *Isto*, 104–105.

³¹ Usp. *Isto*, 108.

³² Usp. *Isto*, 106–107.

različitih oblika i subjekata vlasti, koja izražava ideju koegzistencije različitosti bez sukoba, a izgrađuje se angažmanom pojedinaca i skupina. Obilježena je ograničenim opsegom, slobodom pojedinaca i uzdržavanjem od nasilne intervencije. Za razliku od predstavničke demokracije u kojoj vlada dominantna većina, poliarhija se temelji na prihvaćanju međusobne različitosti na načelu nenametanja.³³ Borba između zagovornika strukture države i političkih reformatora danas je premještena i na oblikovanje Europske unije koju jedni žele shvatiti kao superdržavu ili nadržavu, a drugi kao nadmoć, odnosno kao poliarhični i policentrični politički režim.

Kriza laičnosti s povratkom religije, zatim s povratkom tržišta, koje uključuje povratak istočnoeuropskih zemalja tržišnoj privredi, s novim pozicioniranjem znanstvenih istraživanja koja dobivaju veću važnost i autonomiju i tome slično, odraz je krize apsolutne državne suverenosti.³⁴ Drugi oblici odnosa društvene vlasti i organizirane religije sve više postaju alternativom obrascu države koji je u krizi. Sustav poliarhije omogućuje oblikovanje ustroja tolerancije i religijskog pluralizma. Polazeći od Drugoga vatikanskog koncila i njegove deklaracije o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*,³⁵ Katolička crkva se na razini Učiteljstva sve više počela izražavati i opredjeljivati za obrasce odnosa crkvene i političke moći kojima je srodniji obrazac religijske slobode, nego laičnosti, koju implicitno zagovaraju i oni koji govore o takozvanoj »zdravoj laičnosti«, jer ostaju pri zagovaranju apsolutne suverenosti države. Diotallevi, stoga, drži da se Crkva može i treba udružiti s onim snagama koje potiču duboke građanske reforme i postaju protagonistima u priznavanju različitosti djelujući u javnom prostoru.³⁶

1.2. Suradnja Katoličke crkve s civilnim društvom i uključivanje u društvo

Društvena uloge religije i vjerskih zajednica danas sve više dolazi do izražaja po njihovoj suradnji s rastućim i sve značajnijim trećim sektorom koji ima važnu ulogu u izgradnji demokratskoga političkog poretka, osobito u tranzicijskim zemljama. Prema sektorskom modelu organizacije društva, treći sektor, uz državu i tržište, uključuje čitav niz organizacija, grupa i institucija koje

³³ Usp. Od totalitarne demokratije ka libertarijanskoj poliarhiji, u: <http://katalaksija.com/2007/05/26/od-totalitarne-demokratije-ka-libertarijanskoj-poliarhiji/> (3. I. 2014.).

³⁴ Usp. Luca DIOTALLEVI, Laičnost: kriza jednog oblika vladavine i opiranje kulture toj krizi, 107–108.

³⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humanae. Deklaracija o vjerskoj slobodi* (7. XII. 1965.), u: *Dokumenti*, 468–489.

³⁶ Usp. Luca DIOTALLEVI, Laičnost: Kriza jednog oblika vladavine i opiranje kulture toj krizi. 109–113.

obilježava dobrovoljno udruživanje i dobrovoljna akcija, za razliku od države koju karakterizira zakonska prisila te od tržišta koje usmjerava profit. No, za razliku od Amerike gdje se treći sektor javlja kao protuteža državi, u Europi su razvijeni različiti modeli odnosa trećeg sektora i vlasti u obliku socijalne države, a Crkve i druge vjerske zajednice te njihovi povijesni odnosi značajno su utjecali na stvaranje tih različitih obrazaca.³⁷ Važnost suradnje Katoličke crkve u Hrvatskoj s civilnim društvom naglašavaju ne samo sociolozi već i socijalni etičari i teolozi poput Marijana Valkovića, koji je upozoravao kako je za Crkvu vrlo važna povezanost i suradnja s civilnim udrugama i nevladinim organizacijama gdje dolazi do izražaja svjedočanstvo Crkve koja se posebice po laicima evanđeoskim vrednotama kapilarno ucjepljuje u društvo u njegovim različitim segmentima.³⁸

Uključivanje Katoličke crkve u civilno društvo u Hrvatskoj također je, kao i njezina suradnja s državom, započelo već početkom devedesetih godina, a kao hitan odgovor na ratna stradanja ljudi i njihove imovine. Indikatori takva uključivanja Crkve bili su u vrijeme rata karitativno djelovanje Crkve i njezino zauzimanje za mir i pravdu, a kasnije promicanje socijalnog nauka Crkve te nekih specifičnih vrednota katoličkog morala.

1.2.1. Karitativno djelovanje Crkve, posebno u ratnim okolnostima

Suočavanje zemlje s ratom i njegovim brojnim teškim posljedicama pružili su Katoličkoj crkvi nove prostore djelovanja i mogućnost da utre put vjerdostojnosti na duže staze. U ratnim okolnostima Crkva je zaista pokazala veliku zauzetost i dala nemjerljiv doprinos na socijalnom području ublažavajući nevolje ljudi koje je prouzročio rat.³⁹ Brojni svećenici kao i redovnice i redovnici dijelili su sudbinu vjernika te im pružali duhovnu, psihološku i materijalnu pomoć. Nevolje i egzistencijalne potrebe probudile su u kršća-

³⁷ Usp. Siniša ZRINŠČAK, *Religija, Crkva i treći sektor u Srednjoj i Istočnoj Europi*, 306–307.

³⁸ Usp. Marijan VALKOVIĆ, *Civilno društvo – izazov za državu i Crkvu*, u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000., 61.

³⁹ Karitativni doprinos Crkve oduvijek je percipiran kao vlastit kršćanstvu. Izbijanjem rata u novostvorenoj državi, koji je rezultirao valom prognanih i izbjeglih civila iz ratom zahvaćenih područja, u Katoličkoj crkvi tražilo se i osobe koje će o njima skrbiti ne samo u Crkvi nego i na državnoj razini. Tako je teolog Adalbert Rebić (1937. – 2014.) od 1991. do 1995. godine obnašao službu predstojnika Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade RH, a 1995. godine bio je ministar u Vladi Republike Hrvatske zadužen za humanitarna pitanja. Usp. Umro dr. Adalbert Rebić, u: IKA, V – 157883/2; <http://77.237.122.233/index.php?prikaz=vijest&ID=157883> (20. II. 2014.).

nima i građanima općenito najdublje osjećaje suosjećanja i altruizma. Hrvatski Caritas, koji u socijalističkom razdoblju nije imao mogućnost javnog djelovanja, dočekaao je ratne okolnosti strukturno, iskustveno i financijski nespreman. Ipak, uz veliki angažman i svećenika i laika uspijevao je pružiti pomoć velikom broju ratnih stradalnika te u tome pogledu naišao na priznanje mnogih sestrinskih Caritasa iz Zapadne Europe i Sjeverne Amerike. U sadašnjem ustroju, kao tijelo Hrvatske biskupske konferencije, Hrvatski Caritas organizirao se upravo u ratnim godinama, točnije 1992. godine,⁴⁰ a uz pomoć Međunarodnog Caritasa proširio i intenzivirao područje svojeg djelovanja. U Zagrebu je 1993. godine otvoren operativni ured Međunarodnog Caritasa koji je provodio velike programe materijalnog zbrinjavanja te pomogao Hrvatskom Caritasu u ostvarivanju njegovih projekata. Hrvatski Caritas je ujedno bio potaknut na promišljanje o svojem novom ustrojavanju, o metodama i ciljevima rada kako bi njegovo solidarno-dijakonijsko djelovanje bilo osmišljenije, a ujedno promicalo kršćansku viziju čovjeka i društva. Na tome tragu Katolička crkva preko svojeg Caritasa nakon rata na nov način pristupa karitativnom radu: pomaže obiteljima, otvara savjetovaništa, promiče volontarijat, ali i nastoji učiniti Caritas prepoznatljivim u društvu, surađivati s drugim institucijama i inicijativama te integrirati Caritas u sveukupnost pastorala mjesne Crkve.⁴¹

Dijakonijsko i humano lice Crkve u prvoj polovici devedesetih godina pokazali su napose volonteri kršćanskih Crkava, ali i civilnih udruga iz drugih zemalja koji su nastojali umanjiti patnje ljudi svojim dragovoljnim radom, materijalnim donacijama i bratsko-sestrinskom solidarnom prisutnošću u područjima rata ili ratne opasnosti. Tu je za Crkvu u Hrvatskoj ujedno započeo proces učenja od svjetske Crkve i humanitarnih udruga civilnog društva koji se kasnije odrazio kao nadahnuće u brojnim pastoralnim i socijalnim aktivnostima poput osnivanja pučkih kuhinja, različitih socijalnih akcija na planu pojedinih župnih zajednica, radno-rekreativno-duhovnih kampova za mlade, edukacijsko-rehabilitacijskih centara za borbu protiv ovisnosti i slično. Ipak, ne smije se prešutjeti da je uz mnogo učinjenog dobra sporadično bilo i negativnih pojava poput nepravednog pogodovanja i preusmjerenja sredstava koja su bila namijenjena izravnim ratnim stradalnicima. To ujedno pokazuje posve ljudsku i grešnu stranu pripadnika Crkve.

⁴⁰ Usp. Hrvatski Caritas – Tko smo, na: <http://www.caritas.hr/tkosmo.shtml> (5. II. 2014.).

⁴¹ Usp. Miljenko ANIČIĆ, Perspektive karitativne zauzetosti, u: *Diacovensia*, 11 (2003.) 2, 292–295.

1.2.2. Mirotvorni stav Crkve u ratnim događanjima i zauzimanje za mir i pravdu

Vjerna svojem poslanju Katolička crkva se u ratnim okolnostima zauzimala za promicanje evanđeoske vrednote i zakona ljubavi prema svakom čovjeku, pozivala je na mir i pomirenje, uz istodobno priznavanje prava naroda na pravednu obranu i ne zaboravljajući prava manjina. Iako je sporadično bilo i odstupanja od kršćanskih mirotvornih načela, na najvišoj razini, tj. u izjavama biskupa, Hrvatske biskupske konferencije i njezinih pojedinih tijela, osobito Komisije HBK »Iustitia et pax«,⁴² Crkva se pokazala moralnom snagom u društvu. Pozivala je na odlaganje oružja, mirno rješenje sukoba, organizirala je molitve za mir, ostvarivala ekumenske susrete, a u jeku rata pozivala na obdržavanje etičkih načela, osobito izbjegavanje mržnje i osvete te poštivanje kodeksa međunarodnoga ratnog prava.⁴³ Hrvatska biskupska konferencija također je upućivala poruke međunarodnoj zajednici da štiti prava onih koji su nepravedno uvučeni u rat te njime zahvaćeni i pogođeni.⁴⁴

U političkom i gospodarskom pogledu biskupi su također javno pozivali na razlučivanje vjerskog od političkog u javnim manifestacijama, apelirali su na etičnost u pretvorbi, ratnoj privredi i zbrinjavanju posljedica rata.⁴⁵ Zagova-

⁴² Usp. KOMISIJA »IUSTITIA ET PAX« HBK, *U službi pravde i mira – For the sake of justice and peace. Komisija »Iustitia et pax« Hrvatske biskupske konferencije 1989.–2009. Izjave, priopćenja, apeli, izvještaji*, Vlado Košić – Gordan Črpić (ur.), Zagreb, 2009.

⁴³ Osobito su znakovite bile propovijedi zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Kuharića kojima je izražavao suosjećanje s ratnim stradalnicima i pozivao vjernike da se ustegnu od osvete. U tom smislu značajan je njegov proglas od 2. kolovoza 1991. godine (usp. Marko MATIĆ, Hvala za bogoljublje, čovjekoljublje i rodoljublje. Uz drugu obljetnicu smrti blagopokojnog Franje kardinala Kuharića, u: *Glas Koncila*, 14. III. 2004.) kao i propovijed u Petrinji na blagdan sv. Lovre 1991. godine. Sljedeće riječi iz te propovijedi dobile su povijesno značenje: »Ako je moj protivnik spalio moju kuću, ja neću zapaliti njegovu! Ako je razorio moju crkvu, ja neću ni dirnuti njegovu, dapače, čuvat ću je. Ako je napustio svoj dom, ja neću ni igle uzeti iz njegova! Ako je ubio moga oca, brata, sestru, ja neću vratiti istom mjerom nego ću poštovati život njegova oca, brata, sina, sestre!«, <http://laudato.hr/Novosti/Hrvatska/15-travnja-1919-rodio-se-kardinal-Franjo-Kuharic.aspx>. Kardinal ih je ponovio u svojoj propovijedi u Mariji Bistrici dana 15. kolovoza 1991. godine. Usp. Franjo KUHARIĆ, *Mir je djelo pravde. Poruke, propovijedi i apeli 1988.–1994.*, Zagreb, 1995.

⁴⁴ Usp. Velimir BLAŽEVIĆ (ur.), *Katolička Crkva u Hrvata u službi mira i stvaranja samostalne Hrvatske. Dokumenti*, Zagreb, 2009.

⁴⁵ Usp. KATOLIČKI BISKUPI REPUBLIKE HRVATSKE, Slogom u sveopću obnovu. Poruka, u: *Glas Koncila*, 26. I. 1992., 3; TAJNIŠTVO HBK, Očekujemo Papin dolazak, u: *Glas Koncila*, 24. X. 1993., 5; HRVATSKI BISKUPI, Etičnost u gospodarstvu. Pismo katoličkim vjernicima, u: *Glas Koncila*, 2. V. 1993., 3. Pohodi pape Ivana Pavla II. također su bili obojeni pozivima na pomirenje te izgradnju pravednog i poštenog društva. Usp. IVAN PAVAO II., *Govori u Hrvatskoj 10. i 11. rujna 1994.*, Zagreb, 1994.; IVAN PAVAO II., »Bit ćete mi svjedoci«. *Govori za vrijeme pastoralnog pohoda Hrvatskoj od 2. do 4. listopada 1998.*, Zagreb, 1998.

rali su individualiziranje krivnje i pravedan pristup prosudbi ratnih zločina. »Od sredine devedesetih godina Crkva sve snažnije ukazuje na negativne pojave proizašle iz rata, poput organiziranog kriminala i problema droge, neopravdanih, a često i nezakonitih deložacija, na krizu zakonitosti, neuspjelu privatizaciju i veliko raslojavanje hrvatskog društva, pozivajući vjernike da posljedice bivšeg mentaliteta, osobito osjećaj bespomoćnosti i duhovnu prazninu, liječe ispravim oblikovanjem osobne savjesti i razvijanjem zdravog javnog mišljenja kako bi gradili zajednički život u istini, pravednosti, ljubavi i slobodi.«⁴⁶

1.2.3. Socijalni nauk Crkve kao put prema uključivanju u civilno društvo

Svijest o nužnosti odgajanja i poticanja vjernika laika da postanu aktivnim članovima crkvenog, a poglavito društvenog života na raznim područjima bila je prisutna već od samog početka demokratskog buđenja.⁴⁷ Povezana je osobito s upoznavanjem i oživotvorenjem načela socijalnog nauka Crkve. U tu svrhu, a sve intenzivnije od početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća organizirani su brojni znanstveni skupovi, održani simpoziji, tjedni i tribine o relevantnim teološkim, pastoralnim i socijalnim temama koji su željeli analizirati aktualno stanje i ponuditi smjernice za budućnost. Održana su nebrojena

⁴⁶ Vladimir DUGALIĆ, *Politička traganja Crkve u Hrvatskoj (1989. – 2007.)*, 506–507.

⁴⁷ U Zagrebu je od 16. do 18. listopada 1992. godine u organizaciji Vijeća za laike HBK održan Zbor hrvatskih vjernika laika pod nazivom *Obnoviti lice zemlje*. Njime se u svjetlu enciklike *Christifideles laici* (1988.) željelo potaknuti vjernike laike na aktivniji angažman u Crkvi i društvu. Sa skupa je poslana poruka koju B. Z. Šagi ovako sažimlje: »Osobito se ističe potreba kršćanskog angažmana vjernika laika na svim područjima društvenog života: u prosvjeti, kulturi, gospodarstvu, političkom, sindikalnom i socijalnom radu u 'obnovi lica zemlje'. Kao imperativ trenutka istaknuta je potreba njegovanja laičke duhovnosti, odmak od obranaškog refleksa k evanđeoskoj otvorenosti, permanentna izobrazba, uključivanje laika u pastoralne strukture te organiziranje i samoorganiziranje vjernika laika«, Bono Zvonimir ŠAGI, *Vjernik laik u životu mjesne Crkve*, u: VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Zbor hrvatskih vjernika laika, Zagreb, 16. – 18. listopada 1992. Obnoviti lice zemlje*, Stjepan Baloban (ur.), Zagreb, 1993., 66–67. Isto Vijeće HBK za laike organiziralo je od 31. ožujka do 1. travnja 1995. godine studijske dane hrvatskih vjernika laika pod nazivom »Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj« na kojima se okupilo preko tisuću sudionika. Tim se skupom također željelo potaknuti vjernike laike na veći angažman u crkvenoj i društvenoj stvarnosti te ih osnažiti za vjerničko djelovanje u civilnom društvu. Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj. »Studijski dani« hrvatskih vjernika laika, Zagreb, 31. III. – 1. IV. 1995.*, Stjepan Baloban (ur.), Zagreb, 1995. U Osijeku je 5. i 6. listopada 2001. godine održan simpozij hrvatskih vjernika laika. Usp. VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj. Simpozij hrvatskih vjernika laika, Osijek, 5. – 6. listopada 2001.*, Đuro Hranić (ur.), Zagreb, 2002.

predavanja, odaslane su poruke, napisani su mnogi članci i knjige.⁴⁸ Godine 1996. osnovan je Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve,⁴⁹ a zaživjeli su i različiti studijski programi poput poslijediplomskog specijalističkog studija pod nazivom »Management neprofitnih organizacija i socijalno zagovaranje«, koji je na inicijativu Hrvatskog Caritasa uspostavljen 2004. godine na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a preko Katedre socijalnog nauka Crkve.⁵⁰ »Svrha toga specijalističkog i interdisciplinarnog studija, na koji se [u prvoj godini] upisalo 46 studentica i studenata iz raznih neprofitnih organizacija, je podizanje razine znanja i vještina u području rukovođenja, vođenja i upravljanja u neprofitnom sektoru s ciljem podizanja razine kvalitete civilnog društva.«⁵¹ Teme socijalnog nauka Crkve ušle su u školske vjeronaučne programe i udžbenike.⁵² Sve to svjedoči o tome da je osobito na razini teologije i kršćanske socijalne etike, a i hijerarhijskih struktura Crkve, postojala svijest odgovornosti za suoblikovanje aktualnoga društvenog trenutka.⁵³

⁴⁸ Nemoguće je navesti sve relevantne publikacije da bi se potkrijepila navedena tvrdnja. Kao primjer u kojemu se reflektiraju nove teme, naglasci i usmjerenja u katoličkoj teologiji i Crkvi u Hrvatskoj možemo uzeti časopis *Bogoslovska smotra*, u kojemu nakon 1990. godine prevladavaju socijalno-etičke i praktičnoteološke teme koje su usredotočene na odnos Crkve i društva te ulogu kršćana u javnom životu. Časopis također dokumentira zamjetno okretanje empirijskim istraživanjima crkvene i društvene zbilje te interdisciplinarnu suradnju teologa i teologinja s drugim znanstvenicima i znanstvenicima. Usp. Stjepan BALOBAN, *Bogoslovska smotra* nakon demokratskih promjena: teološka misao i život Crkve, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 1, 105–108.

⁴⁹ Odluku o osnivanju Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije hrvatski su biskupi donijeli na svojem plenarnom zasjedanju u Đakovu od 2. do 4. listopada 1996. godine, a stavili su ga pod okrilje Vijeća HBK za laike. Prijedlog za osnivanje Centra poslao je u veljači iste godine profesor moralne teologije i socijalnog nauka Crkve na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu dr. Stjepan Baloban koji je u ožujku 1997. godine imenovan i prvim pročelnikom Centra. Službeno otvaranje Centra uslijedilo je 5. ožujka 1998. godine. Usp. Gordan ČRPIĆ, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije, u: *Revija za socijalnu politiku*, 6 (1999.) 1, 83–84; Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ – Marijana KOMPES, *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve. Deseta obljetnica djelovanja (1988. – 2008.)*, Zagreb, 2008.

⁵⁰ Usp. Katedra socijalnog nauka Crkve, u: http://www.kbf.unizg.hr/katedre/xiv_katedra_socijalnog_nauka_crkve/ (14. 2. 2014.).

⁵¹ Započeo studij »Management neprofitnih organizacija i socijalno zagovaranje«, u: IKA, V – 72249/9; <http://77.237.122.233/index.php?prikaz=vijest&ID=72249> (14. 2. 2014.).

⁵² Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA – NACIONALNI KATEHETSKE URED, *Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole*, Zagreb, 2002., 50; HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program katoličkog vjeronauka za četverogodišnje srednje škole*, Zagreb, 2009., 113–115; Ana Thea FILIPOVIĆ I ŠUR., *Svjetlom vjere. Udžbenik katoličkoga vjeronauka za 4. razred srednjih škola*, Zagreb, 2009., 84–116.

⁵³ Uz već navedeno treba također spomenuti i dva međunarodna znanstvena skupa od kojih je jedan održan u Splitu od 25. do 27. travnja 1995., a čija izlaganja dokumentira istoimeni zbornik: Ivan GRUBIŠIĆ (ur.), *Crkva i država u društvima u tranziciji*, Split, 1997., te drugi u Zagrebu na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove: Anto MIŠIĆ (ur.),

Međutim, i sami teolozi, poznavatelji i promicatelji socijalnog nauka Crkve konstatiraju da sav odgojno-obrazovni rad koji je pokrenut na širokoj razini nije donio zadovoljavajuće rezultate.⁵⁴ Na znanstvenoj razini načinjene su sve predradnje, ali nedostaje veza između teologije i crkvene prakse.⁵⁵ Nije se, naime, uspjelo »s 'duhom socijalne poruke Crkve' prodrijeti s jedne strane do pastoralnih djelatnika i službenih predstavnika Crkve, i, s druge strane, do vjernika laika koji žive i rade u svijetu i aktivni su u politici, kulturi, gospodarstvu, znanosti...«⁵⁶ Razlozi sporog i nedostatnog prihvaćanja socijalnog nauka u samoj Crkvi su višestruki. Jedan od glavnih jest taj što je teško očekivati aktivnu kršćansku prisutnost i uključenost laika u civilno društvo ako nisu zrelo osviješteni u svojoj vjeri i aktivno uključeni u Crkvi. Usvojenost koncilskog nauka temeljna je pretpostavka socijalnog nauka Crkve.⁵⁷ U tome smislu teolog Marijan Valković na prijelazu stoljeća i tisućljeća zapaža sljedeće: »Zbog više razloga prilično tradicionalistička i, mogli bismo reći, klerikalna Crkva u Hrvatskoj slabo je pripravna za život u 'civilnom društvu', što je, uostalom, i odraz opće situacije u hrvatskom društvu. To se najbolje osjeća u nedostatku izgrađenih laika u Crkvi te njihovoj nezainteresiranosti i pasivnosti. Slaba je utjeha što nema s njima 'problema' kao u nekim drugim zemljama. Nešto se miče, ali preslabo.«⁵⁸

1.2.4. Promicanje katoličkih vrijednosti u civilnom društvu

Zadnjih desetak godina ipak se primjećuju mnogi pomaci. Crkva preko svojih institucija i laičkih udruga sve više ulazi u javni diskurs i postaje pokretačicom aktivnosti koje su usmjerene društvenim promjenama. Među inicijativama koje je pokrenula ili podržala Katolička crkva u javnom prostoru u civilnom društvu, a kojima zagovara katoličke vrijednosti posebno se ističu protivljenje radu nedjeljom, protivljenje uvođenju jedinstvenog obrasca zdravstvenog,

Crkva i zdravo društvo, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu, 20. i 21. studenog 1998., Zagreb, 1999. Također usp. Nediljko Ante ANČIĆ – Nikola BIŽACA (ur.), *Kršćani i politika*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 24. – 25. listopada 2002., Split, 2003.

⁵⁴ Usp. Vladimir DUGALIĆ, *Politička traganja Crkve u Hrvatskoj (1989. – 2007.)*, 517.

⁵⁵ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma*, 49.

⁵⁶ Stjepan BALOBAN, *Oživotvorenje socijalnog nauka Crkve u društvu i u Crkvi*, u: VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj*, 396.

⁵⁷ Usp. Špiro MARASOVIĆ, *Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma*, 49.

⁵⁸ Marijan VALKOVIĆ, *Civilno društvo – izazov za državu i Crkvu*, 88.

poglavito spolnog odgoja u školski kurikulum i zagovaranje unošenja u ustav definicije braka kao životne zajednice muškarca i žene.

Katolička crkva je zajedno s drugim kršćanskim Crkvama poduprla borbu sindikata i radnika za ukidanje rada nedjeljom koji je uzeo maha ulaskom tržišne privrede u hrvatsko gospodarstvo.⁵⁹ Inicijativa u korist slobodne nedjelje bila je posebno povezana s radom trgovina nedjeljom, koji osobito pogađa žene. Peticija čije je potpisivanje započinjuci od 14. svibnja 2003. godine organizirao Hrvatski Caritas s Franjevačkim institutom za kulturu mira (koji je s crkvene strane bio i začetnik inicijative) te uz logističku potporu Sindikata trgovina, tražila je zakonsko ukidanje rada nedjeljom.⁶⁰ Inicijativu je podupro i Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve.⁶¹ Zauzimanje za oslobođenje radnica i radnika od obveze rada nedjeljom Crkva sama razumijeva kao sastavni dio kršćanskog zauzimanja za socijalno najugroženije slojeve društva, koje je, dakako, povezano i s omogućivanjem prakticiranja vjere u njezinoj obrednoj dimenziji vjerničkog okupljanja na nedjeljno euharistijsko slavlje. Ipak, u društvu se često manje percipira prvi, a puno više drugi razlog crkvenog zauzimanja za slobodnu nedjelju te se provode sociološka istraživanja koja pokazuju kako mnogi potrošači potpisuju peticiju protiv rada nedjeljom, a istodobno obavljaju kupovinu nedjeljom i koriste razne usluge koje pretpostavljaju rad nedjeljom.⁶² Unatoč tome, ta inicijativa primjer je dobre suradnje crkvenih institucija s drugim institucijama civilnog društva. Ustrajno osvješćivanje i vjernika i društva o vrijednosti kulture nedjelje ujedno stvara kulturu dijaloške i suradničke prisutnosti Crkve u društvu u korist općeg dobra.

Druga tema koja je dovela Katoličku crkvu u žarište društvenih rasprava bila je uvođenje zdravstvenog odgoja u škole. Uvođenje je imalo više faza. Najprije su uvedena dva programa zdravstvenog odgoja koja su stigla na prethodni natječaj i prošla recenzentski postupak. Riječ je o programu TeenSTAR Udruge *Glas roditelja za djecu* (GROZD) koji je imao i potporu Katoličke crkve te o programu MEMOAIDS koji je izradio Forum za slobodu odgoja. Oba pro-

⁵⁹ Usp. HRVATSKI CARITAS – CENTAR ZA PROMICANJE SOCIJALNOG NAUKA CRKVE – FRANJEVAČKI INSTITUT ZA KULTURU MIRA, *Nedjelja radi čovjeka*, Zagreb, 2004.

⁶⁰ Usp. Split: Peticija protiv rada nedjeljom, u: IKA, V – 59396/5; <http://77.237.122.233/index.php?prikaz=vijest&ID=59396> (1. III. 2014.).

⁶¹ Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Zagreb, 2005.; Gordan ČRPIĆ – Mijo DŽOLAN (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*, Zagreb, 2014.

⁶² Usp. Blaženka KNEŽEVIĆ, Problematika radnog vremena i tjednog odmora u trgovini, u: Nina POLOŠKI VOKIĆ – Alka OBADIĆ (ur.), *Uloga sindikata u suvremenome društvu*, Zagreb, 2013., 155–168.

grama imala su i svoju pretpovijest u školama.⁶³ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske donijelo je dana 23. veljače 2006. godine odluku da se u drugom polugodištu školske godine 2007./2008. započne s eksperimentalnim provođenjem dvaju navedenih programa u desetak odabranih osnovnih i srednjih škola, a unutar sata razrednog odjela i uz obveznu prethodnu suglasnost roditelja.⁶⁴ Odlukom ministra znanosti obrazovanja i sporta Željka Jovanovića od 28. rujna 2012. od školske godine 2012./2013. uvodi se, međutim, obvezni i jedinstveni Kurikulum zdravstvenog odgoja u sve osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, a novi kurikulum je i sastavni dio te odluke.⁶⁵

Katolička crkva kao i različite udruge i skupine koje su imale njezinu podršku (npr. GROZD, Obiteljska stranka, Hrvatsko katoličko liječničko društvo, pokret mladih »Nepomireni« i dr.) osporavale su ponajprije četvrti modul Kurikuluma zdravstvenog odgoja pod nazivom »Spolna/rodna ravnopravnost i spolno odgovorno ponašanje« kao i samu činjenicu da je uveden u odgojno-obrazovni sustav mimo uobičajene procedure.⁶⁶ Na temelju sadržaja i preporučene literature za onaj dio programa koji govori o spolnosti istaknuti predstavnici Crkve kvalificiraju ga kao uvođenje homoseksualne propagande

⁶³ Oba programa provodila su se kao programi spolnog odgoja. MEMOAIDS se provodio u školama od kraja devedesetih godina kao program vršnjačke edukacije u cilju prevencije HIV-a. »Program su podržali Ministarstvo zdravstva i MZOŠ, ali je 2004. godine doživio oštre kritike Hrvatske biskupske konferencije, što je imalo za posljedicu odustajanje dijela srednjih škola od sudjelovanja u programu evaluacije financiranom od strane Globalnog fonda za borbu protiv malarije, tuberkuloze i HIV/AIDS-a«, Jegor MODRIĆ – Damir SOH – Aleksandar ŠTULHOFER, Stavovi o cjelovitoj seksualnoj edukaciji u hrvatskim školama: rezultati nacionalnog istraživanja mladih, u: *Revija za sociologiju*, 41 (2011.) 1, 79. Program TeenSTAR provodio se uz dozvolu MZOŠ-a od 1996. godine u 115 osnovnih i srednjih škola, a za nj je educirano više od 400 voditelja. Usp. Teen STAR – Program cjelovitog spolnog odgoja, u: <http://www.teenstar.hr/index-2.html> (3. I. 2014.).

⁶⁴ Usp. MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA RH, *Odluka o utvrđivanju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovnim školama*, ur. br. 533-01-07-0001, od 20. studenoga 2007.; *Odluka o utvrđivanju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u srednjim školama*, ur. br. 533-01-07-0001, od 26. studenoga 2007.; *Odluka o provođenju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za učenike V. razreda osnovnih škola*, ur. br. 533-10-08-0003, od 14. siječnja 2008.; *Odluka o provođenju eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za učenike I. razreda trogodišnjih i četverogodišnjih srednjih škola*, ur. br. 533-10-08-0004, od 14. siječnja 2008.

⁶⁵ Usp. Kurikulum zdravstvenog odgoja, u: http://www.azoo.hr/images/zdravstveni/Kurikulum_ZO.pdf (3. I. 2014.); http://www.azoo.hr/images/zdravstveni/zdravstveni_nastavni_plan_i_program.pdf.

⁶⁶ O pravnim nepravilnostima oko donošenja i objavljivanja Ministrove odluke usp. Ksenija RUKAVINA KOVAČEVIĆ, Druga strana IV. modula Kurikuluma zdravstvenog odgoja u školi, u: *Riječki teološki časopis*, 21 (2013.) 1, 61–64.

u škole i agresivno nametanje »ideologije homoseksualizma«⁶⁷, a kao sastavni dio »svjetonazor[a] koji ignorira i negira sve općeljudske vrijednosti vezane uz spolnost i suprotan je vrijednosnomu sustavu većine roditelja u Republici Hrvatskoj«⁶⁸. Temeljem provedene analize program se smatra neprimjerenim obilježjima psihofizičkog razvoja djeteta koje se već od devete godine života upoznaje sa sadržajima i ponašanjima za koja u toj dobi još nije zainteresirano ni psihološki spremno.⁶⁹ U programu se prepoznaje promicanje liberalnih stavova spram seksualnosti koji uključuju otvorenost za sve oblike seksualnog ponašanja te prihvaćanje spolne/rodne ravnopravnosti i uvažavanje spolnih prava seksualnih manjina.⁷⁰ Sve se to percipira kao pritisak vanjskopoličkih čimbenika na promicanje koncepta rodno egalitarnog društva te kao posljedica utjecaja povezanih sa svjetonazorskim strujanjima i previranjima u Europi i svijetu.⁷¹

Prijepori i polemike koje su se razvile oko zdravstvenog odgoja⁷² prelele su se i na građansku inicijativu »U ime obitelji« koja je pokrenula raspisivanje referenduma o unošenju u Ustav Republike Hrvatske definicije braka kao životne zajednice muškarca i žene. Inicijativa koja okuplja pojedince, obitelji, građanske udruge te vjerske udruge, zajednice i pokrete ujedinjene oko zajedničkog razumijevanja braka, pozvala je u travnju i svibnju 2013. godine sve udruge, vjerske zajednice i političke stranke na suradnju i angažman oko prikupljanja potpisa građana za raspisivanje referenduma. Cilj referenduma bio je: »Osigurati da Ustav i zakoni Republike Hrvatske definiraju brak jedino kao životnu zajednicu žene i muškarca; jamčiti zakonsku zaštitu djece, braka i obitelji te spriječiti izjednačavanje istospolne zajednice i braka; zaštititi djecu od usvajanja od strane istospolnih parova te učvrstiti pouzdanje svima koji cijene općeljudske vrijednosti da zajednički možemo donositi pozitivne promjene u hrvatskom društvu.«⁷³ Zahtjev za raspisivanje referenduma sa 749 316 potpisa birača Republike Hrvatske predan je 14. lipnja 2013. godine Hrvat-

⁶⁷ Usp. Valentin POZAIĆ, Zdravstveni odgoj ili indoktrinacija ideologije homoseksualizma, u: *Obnovljeni život*, 68 (2013.) 2, 265.

⁶⁸ *Isto*, 268.

⁶⁹ Usp. Ksenija RUKAVINA KOVAČEVIĆ, Druga strana IV. modula Kurikuluma zdravstvenog odgoja u školi, 74.

⁷⁰ Usp. *Isto*, 57.

⁷¹ Usp. *Isto*, 97.

⁷² Usp. Janko BEKIĆ, Zdravstveni odgoj na raskrižju politike moralnosti i politike identiteta, u: *Političke analize*, 4 (2013.) 16, 19–23. Polemike su zauzimale izuzetno mnogo prostora u digitalnim i tiskanim medijima.

⁷³ Referendum ZA ustavnu zaštitu braka, u: http://uimeobitelji.net/o_nama/referendum-za-ustavnu-zastitu-braka/ (5. I. 2014.).

skom saboru,⁷⁴ koji je 8. studenoga iste godine raspisao referendum o braku, a na dan referenduma, 1. prosinca 2013. godine, 66 % građana koji su izašli na referendum (946 433) odlučilo je da u Ustav Republike Hrvatske uđe odredba po kojoj je brak životna zajednica žene i muškarca. Odluka je službeno objavljena u *Narodnim novinama* 11. prosinca 2013. godine te od tada u 62. članku, st. 2. Ustava Republike Hrvatske stoji definicija da je brak životna zajednica žene i muškarca.⁷⁵

Ova akcija pokazuje da su određene skupine bliske Katoličkoj crkvi (primjerice, udruga Vigilare i stranka HRAST kao sastavnice inicijative »U ime obitelji«) u stanju pokazati nemjerljiv angažman i zavidnu snagu na društveno-političkoj sceni, koja je izraz građanske samosvijesti i doprinos postojanju građana subjektom društveno-političkog života. Građanski aktivizam koji su iskazale neke crkvene skupine i laičke udruge potaknuo je uistinu široku društvenu raspravu, ali i polarizaciju oko navedenih tema. Udruživanje skupina koje su zastupale katoličke vrijednosti izazvalo je grupiranje skupina liberalne orijentacije koje su svojim zahtjevima za zaštitu prava seksualnih manjina također okupirale javni i medijski prostor.⁷⁶ Pritom se pokazalo da su mnogi građani i građanke u hrvatskom društvu u kojemu je još uvijek djelotvorno komunističko-ateističko ideološko naslijeđe, ali i mnogi oni koji zastupaju slobodarske ideje općenito, sumnjičavi spram crkvene prisutnosti povezane s političkim zahtjevima u javnom prostoru. Crkvene istupe doživljavaju kao nametanje katoličkih vrijednosti i nastojanje da se zaustavi ili uspori proces modernizacije i liberalizacije društva. Liberalne ideje dodatno su osnažene procesom integracije i pristupanja zemlje Europskoj uniji 1. srpnja 2013. godine.

U takvim okolnostima gdje mnogima još nije jasno da Katolička crkva, kao i druge vjerske zajednice, ima pravo artikulirati svoje stavove u javnosti⁷⁷ nužno je tražiti putove dijaloga, njegovati otvorenost i poštovanje spram drukčijih mišljenja i stavova te se kloniti sukobljivačkih tonova. Kako bi Crkva bila percipirana kao istinski partner u društvenom dijalogu i njezino društveno zalaganje donijelo dugotrajnijeg ploda, potrebni su i brojni drugi oblici

⁷⁴ Izjašnjavanje građana o potrebi raspisivanja referenduma o braku organizirano je na više od dvije tisuće lokacija u cijeloj zemlji, a održavalo se 12. do 26. svibnja 2013. godine. U akciji je sudjelovalo više od šest tisuća volontera. Usp. Referendum ZA ustavnu zaštitu braka.

⁷⁵ Usp. Referendum ZA ustavnu zaštitu braka.

⁷⁶ Usp. Antonija PETRIČUŠIĆ, U ime obitelji, referenduma i odgoja seksualnoga, u: *Nezavisni magazin Identitet*, 18 (2013.) 178, 20–21.

⁷⁷ Usp. Miroslav VOLE, *Javna vjera*, 150–151.

dijaloške, suradničke i dijakonijske crkvene prisutnosti u civilnom društvu koji potkrepljuju vjerodostojnost njezina zalaganja za promicanje određenih kršćanskih vrednota. Dugoročan društveni utjecaj Crkve u dosluhu je s društvenim procesima i senzibilitetima suvremene kulture. U protivnom se kod građana, a među njima i kod nemalog broja samih vjernika, stvara dojam trajnog ideološkog suprotstavljanja Crkve i društva, odnosno zlorabljenja vjere za promicanje konzervativnih političkih i svjetonazorskih opcija. Metodom dijaloga francuski su biskupi, primjerice, promičući vrednote evanđelja u svojem okruženju došli do sljedećih prioriteta i načela za ponašanje i djelovanje kršćana u politici danas: dostojanstvo ljudske osobe, pitanje siromaštva u svijetu, vlast shvaćena kao služenje, poštivanje protivnika, otvaranje univerzalnosti, nadvladavajući svaki nacionalizam i rasizam, pravedna razdioba i sveopća namjena dobara.⁷⁸

Put kojim treba ići Crkva u pluralističkom i sekulariziranom društvu, a osobito u društvu s ideološkim predrasudama prema kršćanskoj vjeri i Katoličkoj crkvi jest put koji svojim primjerom zorno pokazuje papa Franjo. Crkvenoj i društvenoj javnosti koja u govoru crkvenih predstavnika često više ne prepoznaje evanđeosku novost i snagu, Papa govori snažnim, autentičnim i simboličkim gestama bratske ljubavi i solidarne blizine običnim ljudima te hrabrog zauzimanja za pravdu, pomirenje i mir, za prevladavanje isključenosti i diskriminacije. To je put Crkve koja sljedeći svojeg Gospodina i učitelja Isusa staje na stranu marginaliziranih, stigmatiziranih, isključenih, zauzima se za »gubitnike« u svijetu koji je obilježen egoizmom i nepravdama, štiti i pomaže rasti svakom sjemenu dobra, bez obzira gdje se ono nalazilo. »Stvarnost se bolje razumije s periferija nego iz centra«⁷⁹, ustvrdio je papa Franjo za svojega pastoralnog pohoda župi svetih Elizabete i Zaharije u četvrti Prima Porta na krajnjoj sjevernoj periferiji grada Rima 26. svibnja 2013. godine. Njegov govor o rubnim prostorima i kontekstima te o Crkvi koja mora izaći iz same sebe i brige za sebe te poći prema periferijama, ne samo geografskima nego i egzistencijalnim, kako bi navijestila radosnu vijest Isusa Krista⁸⁰ obišao je svijet munjevitom brzinom. Široka prihvaćenost Papina govora znak je da pogađa u

⁷⁸ Usp. IZJAVA POVJERENSTVA FRANCUSKIH BISKUPA ZA SOCIJALNA PITANJA, *Za rehabilitaciju politike*, Zagreb, 1999., 13; Stjepan BALOBAN, Kriteriji za kršćansku prosudbu političkih stavova, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 2, 469–482; Mile MARINČIĆ, Poticaji socijalnog nauka Crkve u razvoju demokracije. S posebnim osvrtom na vjernika laika i hrvatsko društvo, u: *Crkva u svijetu*, 48 (2013.) 1, 50–72.

⁷⁹ http://it.radiovaticana.va/news/2013/05/26/il_papa_nella_sua_prima_visita_in_una_parrocchia_di_roma:_dalle/it1-695662 (9. I. 2014.).

⁸⁰ Per portare Cristo nelle periferie, u: *L'Osservatore Romano*, 28. III. 2013.; <http://www.news.va/it/news/per-portare-cristo-nelle-periferie> (9. I. 2014.); FRANJO, *Evangeliu gau-*

srce društvenih problema, u ranu duboke podijeljenosti svijeta i društava na one koji su u središtu i imaju pristup izvorima koji jamče društvenu participaciju te one koji su na rubovima društva ili potpuno isključeni i onemogućeni u ostvarivanju svojih temeljnih ljudskih prava.

2. Uključenost i/ili isključenost u Crkvi

Nakon društveno-političkog preokreta 1990. godine Katolička crkva u Hrvatskoj ostvarila je suradnju i, temeljem pravnih ugovora, uključila se u institucije države, ali i u djelovanje civilnog društva. U toj razmjeni Crkva je i puno dala i puno primila. Ipak, učenje konstruktivnog dijaloga i suradnje Crkve i države te Crkve i društva, bez poistovjećivanja i bez sukobljavanja, i dalje je izazov za obje strane i proces koji se nalazi pred uvijek novim zadacima. Ne izbjegavajući konstruktivnu kritiku i sučeljavanje koje je u interesu općeg dobra, potreban je veći napor oko dijaloga, suradnje i zajedništva. No, da bi se znalo ophoditi s pluralnošću u društvu potrebno je prihvaćati različitost i učiti se surađivati u samoj Crkvi. U ovome dijelu rada propituje se uključenost, povezanost i suradnja unutar same Katoličke crkve u Hrvatskoj.

2.1. Neostvorena komunitarna ekleziologija

Koncilsko razumijevanje Crkve i njezina obnova u duhu ekleziologije zajedništva koja se nadahnjuje Dogmatskom konstitucijom o Crkvi *Lumen gentium* Drugoga vatikanskog koncila⁸¹ bila je u Crkvi u Hrvatskoj prije demokratskog preokreta zaživjela tek parcijalno i samo u nekim segmentima. Vanjske okolnosti represije i kontrole Crkve, njezine isključenosti iz društvene javnosti i difamiranja u sklopu nametanoga marksističko-ateističkog svjetonazora u doba socijalizma budile su kod vjernika laika osjećaj solidarnosti s Crkvom i njezinom hijerarhijom, a kod dijela klerika i laika također učvršćivale otpor prema unutarcrkvenim promjenama. Neposredno nakon zadobivanja slobode u Crkvi je još više oslabio koncilsko-dijaloški, a ojačao pretkoncilski integrističko-nostalgičarski mentalitet.⁸² Ta uobičajena reakcija na pluralizam dodatno je potencirana okolnostima rata. Umjesto osnaživanja eklezi-

dium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu (24. XI. 2013.), Zagreb, 2013., br. 97 (dalje: EG).

⁸¹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 8, u: *Dokumenti*, 92–204 (dalje: LG).

⁸² Usp. Željko MARDEŠIĆ, *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Zagreb, 2002., 74.

ologije zajedništva koja na unutarcrkvenom planu revalorizira krsno, opće ili zajedničko svećeništvo kao temelj ontološke jednakosti svih vjernika (usp. LG 10), u Crkvi u Hrvatskoj, slično kao i u drugim zemljama bivšeg socijalističkog bloka,⁸³ javlja se napast povratka pretkoncilskom, naglašeno klerikalnom, juridičko-institucionalnom i u odnosu prema svijetu obrambenjaškom i trijumfalističkom poimanju Crkve.⁸⁴ Sukladno dominantnoj shemi podjele Crkve u tom ekleziološkom modelu na hijerarhiju kao aktivan i odgovoran dio Crkve te narod Božji kao stado i recipijenta pastirske pouke i liturgijsko-sakramentalne skrbi, u tom se stilu nastavlja s centripetalnim i ekleziocentričnim pastoralom očuvanja već prisutnih vjernika te prenošenja obrazaca crkvenog mišljenja, ponašanja i djelovanja koji su vezani uz kulture prošlosti (primjerice, monokulturne sredine, strogo patrijarhalne sredine, pretežito ruralne sredine) te društvene i religijskosociološke situacije kršćanskog društva koje više ne postoje. Među crkvenim službama ili znakovima kraljevstva Božjega, kojemu je Crkva klica i početak na zemlji (usp. LG 48) naglasak je i dalje na liturgiji (sakramentalizaciji, liturgijskim slavljinama i pobožnostima) dok je izgradnja zajedništva (znak koinonije), svjedočenje vjere kao i odgovarajuće katehetsko osposobljavanje za promišljanje, naviještanje i priopćavanje vjere (znak martirije) te služenje ljubavi (znak diakonije) u drugom planu.⁸⁵

Promicanje zrelosti vjere i izgradnja crkvene samosvijesti vjernika laika kao subjekata crkvenog života i djelovanja, uza sve dobre primjere koji su istinski znak nade,⁸⁶ ipak još ne zauzima potrebno i odgovarajuće mjesto i značenje u pastoralnim projektima i ciljevima Crkve, iako se u novije vrijeme vide

⁸³ Primjer Češke, osobito situacije na Teološkom fakultetu u Pragu koja odražava stanje duha u Crkvi, vidi u: Tomáš HALÍK, *All meine Wege sind Dir vertraut. Von der Untergrundkirche ins Labyrinth der Freiheit*, Freiburg im Breisgau, 2014., 294–332.

⁸⁴ Usp. Antonio ACERBI, *Due ecclesologie: Ecclesiologia giuridica ed ecclesiologia di comunione nella »Lumen gentium«*, Bologna, 1975., 13–150.

⁸⁵ Usp. Emilio ALBERICH, *Kateheza danas. Priručnik fundamentalne katehetike*, Zagreb, 2002., 43–64.

⁸⁶ Pozitivni primjeri novih modela rada s mladima, pastoralno-katehetskog djelovanja na razini župnih zajednica kojima je cilj promicanje zrelosti vjere i osnaživanje crkvenog zajedništva, kao i mnogih drugih oblika diakonijsko-pastoralnog djelovanja sa sličnim ciljevima, zaista su brojni i ohrabrujući. Neki od njih osobito su vidljivi i predstavljaju se kao primjeri dobre prakse na različitim skupovima kao što su, primjerice, *Pastoralno-katehetski kolokviji za svećenike* koji se održavaju u organizaciji Nacionalnog katehetskog ureda HBK u Zagrebu i okupljaju svećenike iz svih biskupija i krajeva zemlje. Prvi takav kolokvij održan je od 22. do 23. ožujka 2011. godine, drugi od 6. do 7. ožujka 2012., a treći od 24. do 25. veljače 2014. godine. Usp. <http://www.nku.hbk.hr/index.php/strucni-skupovi/pastoralno-katehetski-kolokvij-za-svecenike> (1. III. 2014.).

neki pomaci.⁸⁷ U zadnjih gotovo dva i pol desetljeća od nadolaska slobode vjernici laici postali su doduše aktivni u Crkvi i društvu u mjeri koja je u ranijem razdoblju bila nezamisliva. Brojni su stekli teološku i religijskopedagošku izobrazbu. Velik broj njih uključio se u rad novoosnovanih crkvenih tijela na razini biskupija i Hrvatske biskupske konferencije. Mnogi vjernici laici djeluju kao vjeroučitelji u školama, u čvorištu povezanosti i suradnje Crkve i države te Crkve i društva. Ulazak u strukture i odgovarajuća zaposlenja nisu, međutim, automatski jamac crkvene samosvijesti u duhu koncilske ekleziologije zajedništva služba i karizma. Teolog Stjepan Baloban temeljem nekih empirijskih nalaza tvrdi da vjernici laici, iako uglavnom imaju dobronamjieran stav prema svojim pastirima te su spremni na suradnju, još uvijek predstavljaju neiskorišten potencijal u Crkvi i društvu u Hrvatskoj.⁸⁸ Ima se dojam kao da postoji strah od odrasle vjere i kod klera i kod vjernika laika: strah od vjere koja je osobni izbor, koja je utjelovljena u kulturu, koja ima odrasli osjećaj pripadnosti Crkvi, koja je prožeta duhom suodgovornosti za zajednicu i solidarnosti sa slabijima, koja je etički osjetljiva i plodna djelima, koja živi u srcu današnjeg svijeta, zauzeta za njegova pitanja, koja je s poštovanjem otvorena prema istinama drugih religija i svjetonazora.⁸⁹

2.2. Višestruko isključivanje kao posljedica hijerarhijsko-piramidalne ekleziologije

Nedostatan angažman oko aktivnog unapređivanja crkvenog zajedništva i unutarcrkvenog dijaloga podržava i unutarcrkvene podjele (život Crkve *ad intra*) i suprotstavljanje Crkve i svijeta (djelovanje Crkve *ad extra*). Dijalog u Crkvi nužan je ne samo iz socioloških i psiholoških razloga nego ponajprije iz teoloških razloga. Vjera je sastavni dio objave, a teološki gledano, vjera i navještaj dijaloški su događaj. Zato je za razumijevanje same objave i vjere nužan dijalog u Crkvi.⁹⁰ Nezrela vjera podgrijava stav koji teolog Bono Zvonimir Šagi naziva »tradicionalističkim stanjem duha« u odnosu na državu i društvo kojim dominiraju neki apriorizmi ili predrasude iz vremena prije Drugoga vatikanskog koncila, a koji se »pretvaraju u blokade kritičkog i kreativnog pro-

⁸⁷ Izraz crkvene svijesti o važnosti uključivanja vjernika laika kao subjekta crkvenog života i djelovanja zacijelo je i dokument: HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Za život svijeta. Pastoralne smjernice za apostolat vjernika laika u Crkvi i društvu u Hrvatskoj*, Zagreb, 2012.

⁸⁸ Usp. Stjepan BALOBAN, Vjernici laici: neiskorišten društveni i crkveni potencijal u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 4, 1015–1035.

⁸⁹ Usp. Emilio ALBERICH, *Kateheza danas*, 158–160.

⁹⁰ Usp. Anđelko DOMAZET, Ekleziološki temelji pluralizma u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra*, 73 (2003.) 2/3, 305.

mišljanja aktualnih društvenih procesa⁹¹ i ujedno su plodno tlo »za stvaranje bojovne duhovnosti koja je netolerantna, zatvorena i ne dopušta pluralizam u odnosu na pristup temeljnim vrednotama«⁹². Pastoralno zanemarivanje koje podržava vjerski infantilizam vjernika, uz ideološko zatvaranje, očituje se i u širenju oblika duhovnosti koji pretežito imaju ulogu grupne i individualne psihoterapije. Riječ je o potkrepljivanju oblika vjere, duhovnosti i crkvenosti koji isključuju mnoge: vjernike laike koje se svodi na pomoćnu ulogu u Crkvi te zadržava u vjerskoj neprosvijećenosti i podređenosti,⁹³ žene koje dominantne patrijarhalne strukture utkane u crkveni ustroj žele zadržati u drugorazrednom položaju protiveći se teološkoj dekonstrukciji evanđelju protivnih sastavnica neravnopravnog odnosa među spolovima,⁹⁴ vjernike pojedinih generacija (osobito mlade, mlađe odrasle i muškarce srednje dobi), vjernike određenih socijalnih slojeva, obrazovne strukture, kulturološke, situacijske i druge pripadnosti koji se ne prepoznaju i ne pronalaze u suženim, isključivim i jednostranim oblicima razumijevanja i življenja kršćanske vjere. Isključivanje je prisutno i u teologiji, gdje se mehanizmima marginaliziranja nastoji prigušiti kritički, a možda i proročki glas mnogih sestara i braće.

Korijeni takva isključivanja su duboki, a njihovo ozdravljenje zahtijeva istinsko obraćenje koje ponovno stavlja u središte Krista te glavni i konačni cilj svega crkvenog života i djelovanja, a to je: biti u svijetu, za svijet, u službi kraljevstva nebeskoga.⁹⁵ Redefinirajući vlastiti identitet, a onda i svoje poslanje u suvremenom svijetu, Katolička crkva je na Drugome vatikanskom koncilu stavila u središte toga određenja svoj odnos prema Kristu i njegovu navještaju kraljevstva Božjega (usp. LG 1), čime ponovno dolazi do izražaja otajstvena narav Crkve kao sakramenta (usp. GS 42). Sveobuhvatno obraćenje Crkve odražava se i u reviziji crkvenih struktura. »Temeljna jednakost u Crkvi ne smije ostati nutarnji stav bez posljedica. Putem ustroj[b]jenih struktura crkvene zajednice ona mora biti sačuvana i zaštićena, dok istodobno crkvene struk-

⁹¹ Bono Zvonimir ŠAGI, *Kršćanski društveni angažman u Hrvatskoj*, u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Socijalni nauk Crkve u hrvatskom društvu*, Zagreb, 1998., 85.

⁹² Bono Zvonimir ŠAGI, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, 134.

⁹³ Premda postoje mnogi suprotni primjeri, ipak pretežiti oblici pastoralnog djelovanja u Hrvatskoj još uvijek favoriziraju piramidalnu ekleziologiju. Opažanje se temelji na vlastitom poznavanju prakse, koje potvrđuju i brojni drugi autori. Usp. Josip BALOBAN, *Crkvenost i obitelj pred izazovima*, Zagreb, 2004., 53–67, 241–243; Josip ŠIMUNOVIĆ, *Župna zajednica na početku trećega tisućljeća. Pastoralno-teološka razmišljanja o mogućnostima ostvarivanja župnoga pastorala u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 2009., 57. Neko cjelovito i adekvatno osmišljeno empirijsko istraživanje o tome u Hrvatskoj još nije provedeno.

⁹⁴ Usp. Jadranka Rebeka ANIĆ, *Žensko pitanje u Crkvi u Hrvatskoj*, u: VIJEĆE ZA LAIKE HBK, *Mogućnosti organiziranog djelovanja vjernika laika u Hrvatskoj*, 529–555.

⁹⁵ Usp. Emilio ALBERICH, *Kateheza danas*, 59.

ture trebaju biti uređene tako da pružaju svjedočanstvo o temeljnoj jednakosti njezinih članova.«⁹⁶ Isus Krist htio je zajednicu svojih učenika, onih koji u njega vjeruju, kao zajednicu u kojoj više ne vlada zakon grijeha i struktura grijeha, već zakon milosti u kojemu vlast i vodstvo u zajednici znači služenje (usp. Mt 20,25-28; Mk 10,42-45) i ljubav koja se predaje dokraja (usp. Ef 5,25-27). Zato je to zajednica u kojoj nema isključivanja, podjela i podčinjavanja ni po kojoj osnovi, kako je to za situacije svojih zajednica govorio sveti Pavao: »Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!« (Gal 3,28)

Jedinstvo u Crkvi nije, međutim, monolitno jedinstvo, već jedinstvo u različitosti, kao u živom organizmu (usp. 1 Kor 12,12-30), a nadahnuto istim duhom koji prožima cijeli organizam, cijelo tijelo. Povijesna svjedočanstva govore da je u Crkvi od početka postojao pluralizam: teološki, eklezijalni, liturgijski i disciplinarni. Granica pluralizma je jedino ugroženost jedinstva i postojanja same Crkve. Jedna od temeljnih zadaća zaređenih služba u Crkvi, koje duhovno vode zajednicu, upravo jest promicati jedinstvo kroz prihvaćanje i integraciju različitosti.⁹⁷ Življena stvarnost Crkve daleko zaostaje iza teoloških spoznaja. Stvarnost, međutim, ne mijenjaju samo nove ideje, već i drukčija praksa s kojom valja započeti.⁹⁸ Riječ je o praksi povezivanja i participacije kojom se u Crkvi ostvaruje uključivanje. Koliko je Crkva Kristova zajednica prepoznaje se upravo po iskustvu i praksi ljubavi i prihvaćanja koje se ne vodi logikom »svijeta«, već paradoksalnom, evanđeoski nadahnutom logikom koja u slabosti prepoznaje snagu, koja se poistovjećuje s onima koji su grešni, solidarizira s onima koji su drukčiji, znajući da snaga od koje Crkva živi nije njezina vlastita, već dolazi od Krista koji je glava i od njegova Duha koji prožima i ujedinjuje sve »udove« i sve ljude u jednu ljudsku obitelj (usp. LG 1; GS 40). Kako bi pridonijela izgradnji međusobnog povjerenja koje je toliko narušeno u hrvatskom društvu⁹⁹ i postala čimbenikom socijalne kohezije, Crkva mora ponuditi alternativna iskustva ostvarenog zajedništva koje se ne vodi svjetovnom logikom, već utjelovljuje vrednote Isusova programa kraljevstva nebeskoga. Povezujući problematiku uključenosti u Crkvi i uključenosti Crkve u

⁹⁶ Anđelko DOMAZET, *Ekzeziološki temelji pluralizma u Crkvi*, 298.

⁹⁷ Usp. Bernd Jochen HILBERATH, *Bei den Menschen sein. Die letzte Chance für die Kirche*, Ostfildern, 2013., 67, 103.

⁹⁸ Usp. Anđelko DOMAZET, *Ekzeziološki temelji pluralizma u Crkvi*, 311.

⁹⁹ Mnoga empirijska istraživanja ukazuju na prisutne nepovjerenja kod građana (usp. Špiro MARASOVIĆ, *Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma*, 43), što zacijelo ima svoje dublje korijene u kvazikolonijalnoj prošlosti i totalitarnim sustavima.

društvo možemo reći da nova prisutnost Crkve u društvu u Hrvatskoj nužno zahtijeva obnovljeni duh i novo lice Crkve.

Zaključak

Osvrćući se na pitanja koja su postavljena na početku ovoga rada, možemo ustvrditi da je Katolička crkva nakon sloma socijalizma i prvih demokratskih izbora u Hrvatskoj 1990. godine od nepoželjne stanovnice postala korisnom partnericom i suradnicom u osvajavanju na noge nove države i izgradnji demokratskog društva. Tu svoju društveno korisnu ulogu Crkva je spremno prihvatila kao izraz svijesti o odgovornosti i stvarnoj zauzetosti za oslobođenje i humanizaciju društva. Odmah u počecima slobodnog društva ostvarila je suradnju s državom i uključila se u mnoge institucije socijalne države na području obrazovanja, znanosti, zdravstvenog, vojnog i redarstvenog dušobrižništva. Nagla transformacija uloge i prisuća Crkve u javnosti koja je od marginalizirane institucije gotovo preko noći postala vrlo značajnim čimbenikom društveno-političkog života izazvala je neka nesnalaženja i u samoj Crkvi, osobito među nižim klerom u smislu miješanja crkvenih i političkih zadataka, ali i u društvu, posebno u njegovu ateističko-anticrkveno i liberalno orijentiranom dijelu koji i dalje drži da religija i Crkva, odnosno vjerske zajednice nemaju što tražiti u javnom prostoru, već pripadaju u područje privatnog života pojedinaca. Katolička crkva treba biti pozorna i na inherentnu opasnost poistovjećivanja s određenim političkim opcijama kao i na predrasude prema vjeri i Crkvi koje su još široko raširene u hrvatskom društvu, a imaju stare (marksističko-ateističke) i nove (slobodarsko-sekularističke) korijene. Suradnička uključenost u institucije države temeljem pravnih ugovora pruža mnoge prednosti, ali krije u sebi i opasnost nedostatka slobode za kritički odmak. Crkva time ujedno postaje podložna kritici koja je upućena državi te izložena krizi koju proživljava država kao model političkog organiziranja danas. Suradnja Crkve s institucijama države i uključenost u njezine institucije stoga zahtijeva budnost i traži uvijek nove oblike, primjerene situacijama i potrebama ljudi i društvene zajednice.

Suradnja Katoličke crkve s civilnim društvom započela je nadolaskom opredjeljenja naroda za demokratsko društvo. U pogledu mirotvorstva te karitativnog i humanitarnog djelovanja Crkve njezina je prisutnost u javnosti percipirana pozitivno, dočim njezino zastupanje nekih vrijednosti koje su u raskoraku sa suvremenim liberalnim stavovima, kod dijela građanstva ne nailazi na odobravanje. U tome pogledu i civilno društvo i Crkva imaju još mnogo

učiti: društvo neopterećeno prihvaćajući Crkvu kao legitimnu i ravnopravnu sugovornicu, a Crkva osim prihvaćanja liberalnog društva kao legitimnog sugovornika treba još i ulagati napor tražeći nove pristupe i hermeneutike temeljnih sadržaja svoje vjere spram novih znanstvenih otkrića i društvenih senzibiliteta. Pritom treba biti svjesna da njezini stavovi i djela daju najveću vjerodostojnost njezinim riječima. Stvaranje alternativnih prostora (iskustava alternativne prakse i zato više iskustvenih, nego geografskih oaza) u kojima se ostvaruju vrednote Isusova projekta kraljevstva nebeskoga put je kojim valja svjedočiti u suvremenome hrvatskom društvu. Praksa neisključivanja uvijek biva se unutar Crkve, pretače na suradnju s drugim, u Hrvatskoj manjinskim vjerskim zajednicama i proteže na čitavo društvo. Takvom praksom Crkva istodobno ostvaruje svoje poslanje služenja ljudima, ukazuje na smjerove rješavanja društvenih problema i senzibilizira za Boga.

Raščlambom uključenosti Crkve u društvo već se dotaknulo i pitanje uključenosti u samoj Crkvi. Buđenje i veći angažman vjernika laika u Crkvi u Hrvatskoj za sada se događa ponajvećma u okvirima tradicionalnih crkvenih struktura i tradicionalnih oblika religioznosti. Očigledno je da nove mogućnosti i već postignuta uključenost vjernika laika u institucije Crkve i društva ne jamče *ipso facto* ostvarenost ekleziologije zajedništva koja se temelji na fundamentalnoj jednakosti svih krštenih i participaciji svih vjernika na općem poslanju Crkve. Nužno prevladavanje pretkoncilske, piramidalne ekleziologije zahtijeva temeljno obraćenje koje se odražava i na preobrazbi crkvenih struktura. Potrebno je, prije svega, promicati odraslost i zrelost vjere kako bi i prisutnost kršćana i Crkve u društvu bila odrasla. Vjera koja nije infantilna, već odrasla u promišljanju i ljubavlju plodna u djelovanju, očituje se i u pluriformnom izricanju vjerskih sadržaja kao i u življenju kršćanstva koje daje svjedočanstvo jedinstva u različitosti. Takvom vjerom vjernici su u stanju produktivno surađivati sa svim snagama u društvu koje rade na općem dobru, a osobito na unapređenju dostojanstva i ostvarivanju prava slabijih, zakinutih, negiranih, isključenih. Kršćanska vjera nužno se proteže na socijalne odnose i traži hrabrost izlaska iz sebe u nesigurnost nepoznatoga.

Ana Thea FILIPOVIĆ, *Uključenost i isključenost Crkve te uključenost i isključenost u Crkvi s obzirom na Katoličku crkvu u Hrvatskoj od 1990. godine do danas*

Summary

INCLUSION AND EXCLUSION OF THE CHURCH AND INCLUSION AND EXCLUSION IN THE CHURCH IN RELATION TO THE CATHOLIC CHURCH IN CROATIA FROM THE YEAR 1990 UNTIL TODAY

Ana Thea FILIPOVIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
ana.filipovic1@zg.htnet.hr

The human community is a living organism and that is why exclusion of certain individuals or groups will necessarily reflect itself on the rest of the society, while it also often has its cause in it. Exclusion harms the society as a whole, which makes the overcoming of social exclusion one of the most relevant social tasks of contemporary societies. The concepts of inclusion and exclusion are used in this article as analytical instruments for a reflection on the level and quality of connectedness of the Catholic Church in Croatia with the state and civil society and for a reflection on inclusion within the Church itself. This study focused on the period between the first multiparty elections in Croatia in 1990 until today. An analysis of facts, documents, and relevant literature allowed the author to single out those factors which have favoured cooperative inclusion of the Church among state institutions, on the basis of legal contracts, and its activity within civil society related to the creation of an independent state and the 1991–1995 war. Some confusion related to new relations and roles has been noted. This confusion is due to the fact that almost overnight religious communities have crossed from the private sphere to public sphere. As a religious community with the biggest number of members, the Catholic Church has transformed from a marginal political factor (since it had no other political options) to an institution with a high level of influence in the political community. Although its role was welcomed and accepted in the first few years of establishing the new state and building up a democratic society, later on, the Church was more and more exposed to a public critique, as well as to a crisis which also affected the state as a model of political organisation. Besides being involved in the institutions of the state, the Catholic Church also got involved in the civil society: primarily through its peace-making, humanitarian, and charitable activities focused on dealing with consequences of the war among population and, later on, through its public declarations made through its bodies and lay associations and aimed at defending one or the other Christian value in the society. It is precisely through this latter role that one can notice unwillingness of a part of Croatian society to accept the Church as an equal partner in public discourse, but also of the Church to invest more

effort into dialogue and cooperation and to be more sensitive towards contemporary culture, which would all make its advocacy of specific Catholic values more authentic. Towards the end of the article, the author reflects on the level and quality of inclusion within the Church itself. This is an important issue in light of the current ecclesiology of communion that promotes seeing all believers as subjects in ecclesial life, maturity of faith and Christian consciousness of all believers of fundamental equality and of the task to participate in the mission of the Church as a presupposition of a fruitful inclusion of the Church in society. Although, in the meantime, there have been many changes in that respect, numerous difficulties and obstacles have also emerged. These call for a much higher level of openness that should include changes in ecclesial structures so that those mechanisms responsible for exclusion of believers and certain groups of believers within the Church itself might be removed.

Keywords: *Catholic Church in Croatia, Church and state, Church and civil society, *communio* – ecclesiology, mechanisms of exclusion.*